

АННОТАЦІЯ**САМООПРЕДЕЛЕНИЕ ЛИЧНОСТИ В ЮНОШЕСКОМ ВОЗРАСТЕ**

Аннотация. В статье освещается проблема самоопределения личности в юношеском возрасте. Рассмотрены краткие характеристики юношеского возраста, новообразования и социальную ситуацию развития. Самоопределение - центральное личностное новообразование раннего юношеского возраста, оказывается как формирование его представителями дальнейшего жизненного плана и способов его реализации. Юношеское самоопределение имеет комплексный характер, так как распространяется не только на профессиональную сферу, но и на семейную, гражданскую и тому подобное. Э. Эриксон считал главным личностным достоянием юношей идентичность, созвучна с понятием самоопределения.

Ключевые слова: юность, возрастное развитие, самоопределение, идентичность, социальная ситуация развития, новообразования, направленность личности.

SUMMARY**SELF-IDENTITY IN ADOLESCENCE**

Abstract. The article deals with the problem of self-identity in adolescence. Considered a brief description of adolescence, tumors and social situation of development. Self-determination - the central personality tumors early adolescence, manifested as the formation of his future life by the plan and its implementation. Youthful determination is complex, as applies not only to the professional sphere, but also in family, civil and more. E. Erickson considered personal property primarily boys identity that is consonant with the concept of self-determination.

Our analysis of the psychological literature showed that in early adolescence value - User must sphere plays a significant role in the qualitative transformation of self-identity in the process of self-determination and personal search for meaning in life. A characteristic feature of early adolescence is the formation of life goals and plans. This age is sensitive to the formation of value orientations as a sustainable element of life perspective. During early adolescence value - sense sphere develops and becomes more intense maturity.

Key words: adolescence, age development, self-identity, reflection, self-knowledge, self-fulfillment, social situation of development, cancer, orientation of the individual.

УДК 159.923.4

ПСИХОЛОГІЧНІ ЧИННИКИ АКЦЕНТУАЦІЇ ХАРАКТЕРУ У ПІДЛІТКІВ**ШТИХ І.І., ПОПОВИЧ Б.В.**

Мукачівський державний університет

В статті досліджується питання прояву акцентуацій характеру у підлітків. Аналізуються наукові погляди на те, що таке акцентуація, як вона пов'язана з характером, яким чином проявляється. Розкриваються чинники розвитку акцентуацій, серед яких найбільш поширеними є умови виховання; перешкоди в діяльності; когнітивна криза; дисгармонійність Я-образу; несформованість спонукальної сфери, спадкові ознаки.

В складному підлітковому віці при комбінуванні з певними соціальними умовами (сім'я, школа, референтна група) з'являються передумови для виникнення акцентуації. При сприятливому перебігу кризових моментів, індивідуальному психолого – педагогічному супроводі, а також застосуванні психотерапевтичних методів акцентуації можуть зникати, або принаймні згладжуватися їхні прояви в поведінці підлітка.

Ключові слова: характер, темперамент, акцентуація, норма, межа норми, дезадаптація, умови.

Актуальність теми. Підлітковий вік є одним з найбільш складних і проблемних у житті кожної людини. В цьому віці виникають різноманітні труднощі соціальної адаптації, пов'язані з його психологічними особливостями, що особливо стосується підлітків з акцентуаціями характеру.

Вивчення характеру, його класифікаційні ознаки дозволяють визначати і диференціювати особистість в соціальному аспекті. Психотерапевти вважають, що

типи акцентуації характеру схожі і частково збігаються з типами психопатій. Ще на зорі вчення про психопатії виникла проблема відмежування їх від крайніх варіантів норми. Бехтерев В.М. згадував про «перехідні стани між психопатією і нормальним станом»; Ганнушкін П.Б. подібні випадки позначав як «латентну психопатію», Кербіков О.В. – як «передпсихопатію», Ушаков Г.К. – як «крайні варіанти нормального характеру» [1]. Найбільшу популярність здобув термін К. Леонгарда – «акцентуована особистість». Проте правильніше говорити про «акцентуацію характеру», оскільки особистість – поняття набагато складніше, ніж характер. Вона включає інтелект, здібності, схильності, світогляд і тощо. В описах К. Леонгарда йдеться саме про типи характеру [3].

Акцентуації як крайні варіанти норми стали предметом дослідження багатьох науковців (В. М. Бехтерев, П. Б. Ганнушкін, О. В. Кербіков, Е. Кречмер, К. Леонгард, А. Є. Личко, Р. К. Ушаков) і водночас латентним явищем для оточуючих, в тому числі для батьків, педагогів, психологів, соціальних працівників. Доведено, що загострені риси характеру виступають детермінуючим фактором багатьох поведінкових актів суб'єкта, в тому числі і формування шкідливих звичок (Г. В. Ложкін, Н. І. Пов'якель) [1;2;5].

Зазвичай акцентуації розвиваються в період становлення характеру і згладжуються з дорослішанням. Особливості характеру при акцентуації можуть виявлятися не постійно, а лише в деяких ситуаціях, в певній обстановці, і майже не виявлятися в звичайних умовах. Соціальна дезадаптація при акцентуації або зовсім відсутня, або буває нетривалою. До критеріїв Ганнушкіна П.Б., Кербікова О.С. можна додати ще одну важливу ознаку, що відрізняє акцентуацію і психопатії. Личко, писав, що «при психопатіях декомпенсації, гострі афектні і психопатичні реакції, соціальна дезадаптація виникають від будь-яких психічних травм, в найрізноманітніших важких ситуаціях, від всіляких приводів і навіть без видимої причини.» [1].

При акцентуаціях порушення виникають лише при певного роду психічних травмах, в деяких важких ситуаціях, а саме лише тоді, коли вони адресуються до «місця найменшого опору», до «слабкої ланки» даного типу характеру. При кожному типові акцентуації є властиві йому, відмінні від інших типів, «слабкі місця».

Все це зумовлює актуальність вивчення акцентуацій характеру особистості підлітка та необхідність аналізу причин формування акцентуацій у підлітковому віці.

Метою статті є розгляд типів акцентуацій підлітків та визначення чинників, що впливають на їх формування.

У науково-методичній літературі існує декілька напрямків вивчення проявів акцентуацій характеру підліткового віку та людини у цілому:

- медичний – як фактор виникнення розладів психіки: неврозів, реактивних станів, психозів (В.М.Бехтерев, П.Б.Ганнушкін, А.С.Личко та ін.);
- соціально-правовий – взаємозв'язок із девіантними формами поведінки (Т.В.Драгунова, М.Раттер, В.А.Татенко та ін.);
- соціально-психологічний – як фактор виникнення форм дезадаптації (Г.В.Бурменская, В.Л.М'ясищев, Т.М.Титаренко та ін.);
- психолого-педагогічний – як розвиток особистісних труднощів учнів у навчальній діяльності та спілкуванні (Л.Н.Анциферова, Е.Г.Ейдемільер, О.В.Скрипченко та ін.)

Всі типології людських характерів виходили з ряду загальних ідей. Основні з них такі: характер людини формується в процесі онтогенезу досить рано і впродовж решти її життя проявляє себе як більш-менш стійкий; поєднання особистісних рис, які утворюють характер людини, є корелятивним, внаслідок чого утворюються виразно відмінні типи, що дозволяє розробляти типології характерів.

К.Леонгард виділив 10 типів акцентуацій: гіпертимний, тривожний, дистимний, педантичний, збудливий, емотивний, застрягаючий, демонстративний, циклотимний, екзальтований. А. Є. Личко назвав виділені ним 10 типів: гіпертимний, сенситивний, астено-невротичний, психастенічний, епілептоїдний, нестійкий, шизоїдний, істероїдний, циклоїдний, лабільний. Саме розбіжності у назвах створюють плутанину у ідентифікації конкретного випадку при користуванні обома теоретичними конструктами [3;4].

К. Леонгард показав [3], що акцентуації можуть як сприяти, так і перешкоджати соціальній адаптації, призводити до протиріч і непорозумінь, наслідком яких нерідко є формування шкідливих звичок у акцентуованого суб'єкта. Йдеться про зрілих, сформованих особистостей, а в підлітковий період, коли соціальна адаптація тільки розпочинається, прояви такого роду більш вірогідні. В цьому віці протиріччя і непорозуміння суб'єкта з соціумом гіперболізуються. Тому і вірогідність агресивних дій з боку носіїв акцентуацій характеру є досить значною.

На думку А. Є. Личко [4], більш правильно говорити про «акцентуацію характеру» на тій підставі, що особистість – поняття набагато складніше, ніж характер. Воно включає інтелект, здібності, світогляд та ін. Характер найтісніше пов'язаний з темпераментом, який визначає зовнішню, динамічну форму вираження сутності людини. А характер як одна з істотних особливостей психічного складу особистості є цілісним утворенням, що характеризує людське «Я» як єдність.

Підлітковий вік є періодом становлення характеру – у цей час формується більшість характерологічних типів. Саме в цьому віці різні типологічні варіанти норми («акцентуації характеру») виступають найбільш яскраво, тому що риси характеру ще не згладжені й не скомпенсовані життєвим досвідом.

У підлітків від типу акцентуації характеру залежить багато чого – особливості транзиторних порушень поведінки («пубертатних кризів»), гострих афективних реакцій і неврозів (як у їхній картині, так й у відношенні зухвалих їхніх причин). Тип акцентуації також значною мірою визначає відношення підлітка до його соматичних захворювань, особливо тривалих

Ознайомившись з поняттям «характер» і поняттям «акцентуація характеру», можна зробити висновок, що хоча в цілому питання про динаміку акцентуації розроблене ще недостатньо, вже зараз можна ясно говорити про загострення рис характеру в підлітковому віці. Надалі, очевидно, відбувається їх згладжування або компенсація, а також перехід явної акцентуації в приховані.

Поширеність акцентуації в суспільстві сильно варіює і залежить від багатьох факторів, таких як соціокультурні особливості середовища, статеві і вікові відмінності та інше.

Виділені К.Леонгардом десять типів акцентуованих особистостей інколи поділяють на дві групи: акцентуації характеру (демонстративний, педантичний, застрягаючий, збудливий) й акцентуації темпераменту (гіпертимний, дистимічний, тривожно – боязкий, циклотимний, емотивний).

Отже, ми теоретично дослідили і виявили такі найбільш поширені чинники появи акцентуацій у підлітків:

– умови виховання. Розвиток певної акцентуації характеру, негативних тенденцій у поведінці підлітка часто спричиняють безконтрольність або домінуюча надопіка дорослих, жорсткі стосунки, надмірність вимог і очікувань стосовно дитини, страх втрати її, дефіцит любові і спілкування з підлітком та ін.

– перешкоди в діяльності. Деякі ознаки акцентуацій характеру підлітків проявляються, коли їм доводиться долати перешкоди в діяльності, спрямованій на задоволення особисто значущих потреб. Авторитарний стиль спілкування у школі,

домінування методів примусу в навчанні є недопустимими, оскільки можуть спровокувати конфліктні ситуації, найрізноманітніші форми дезадаптивної поведінки підлітків – нехтування чи незнання норм соціальної взаємодії. Школа має забезпечити максимальний простір для вільної і природної самореалізації особистості учня. Однак його свобода не має загрожувати безпеці й психологічному комфорту інших учнів, перешкоджати здобуттю ним повноцінної освіти.

– когнітивна криза. Розширення сфери діяльності і взаємодії підлітка з оточуючими значно випереджає його психологічну компетентність. Тому часто виникають зовнішні і внутрішні бар'єри в діяльності та спілкуванні, що спричинює психологічні зриви.

– дисгармонійність Я-образу. Суттю цього фактора є неадекватні та суперечливі уявлення про себе, а також неадекватні самооцінка і рівень домагань, комплекс неповноцінності.

– несформованість спонукальної сфери. Йдеться про відсутність стійких інтересів і цілей, несформованість соціально цінних потреб і норм, невміння адекватно задовольняти актуальні потреби, одержувати справжнє задоволення тощо.

– спадкові ознаки. До цього фактора належать тип нервової системи, захворювання нервової системи, фізичні вади, спадкові та хронічні хвороби.

Отже, в складному підлітковому віці при комбінуванні з певними соціальними умовами (сім'я, школа, референтна група) з'являються передумови для виникнення акцентуації. При сприятливому перебігу кризових моментів, індивідуальному психолого – педагогічному супроводі, а також застосуванні психотерапевтичних методів акцентуації можуть зникати, або принаймні згладжуватися їхні прояви в поведінці підлітка.

ЛІТЕРАТУРА

1. Ганнушкин П.Б. Клиника психопатий: их статика, динамика, систематика. Некоторые общие соображения и данные / П.Б. Ганнушкин // Психология индивидуальных различий. под ред. Ю.Б. Гиппенрейтер, В.Я. Романова. – 3-е изд., перераб. и доп.. – М.: АСТ : Астрель, 2008. – С. 455 – 493.
2. Кречмер Э. Строение тела и характер / Э.Кречмер // Психология индивидуальных различий / под ред. Ю.Б. Гиппенрейтер, В.Я. Романова. – 3-е изд., перераб. и доп.. – М.: АСТ : Астрель, 2008. – С. 396 – 420.
3. Леонгард К. Акцентуированные личности: пер. с нем. / К. Леонгард. – 2-е изд. – К.: Вищ. шк., 1989. – 375 с.
4. Личко А.Е. Психопатии и акцентуации характеров у подростков / А.Е. Личко. – 2-е изд., перераб. и доп. –Л.: Медицина, 1993. – 256 с.
5. Русалов В.М. О природе темперамента и его месте в структуре индивидуальных свойств человека / В.М.Русалов // Вопр. психологии. – 1985. - №1. – С. 19 – 32.

АННОТАЦИЯ

ПСИХОЛОГИЧЕСКИЕ ФАКТОРЫ АКЦЕНТУАЦИИ ХАРАКТЕРА У ПОДРОСТКОВ

Аннотация. В статье исследуется вопрос проявления акцентуаций характера у подростков. Анализируются научные взгляды на то, что такое акцентуация, как она связана с характером, каким образом проявляется. Раскрываются факторы развития акцентуаций, среди которых наиболее распространенными являются условия воспитания; препятствия в деятельности; когнитивная кризис; дисгармоничность Я-образа; несформированность побудительной сферы, наследственные признаки.

В сложном подростковом возрасте при комбинировании с определенными социальными условиями (семья, школа, референтная группа) появляются предпосылки для возникновения акцентуации. При благоприятном течении кризисных моментов, индивидуальном психолого - педагогическом сопровождении, а также применении психотерапевтических методов акцентуации могут исчезать, или по крайней мере сглаживаться их проявления в поведении подростка.

Ключевые слова: характер, темперамент, акцентуация, норма, граница нормы, дезадаптация, условия.

SUMMARY**PSYCHOLOGICAL FACTORS IN TEENAGERS CHARACTER ACCENTUATION**

Abstract. The paper examines whether the manifestation of character accentuations in adolescents. Analyzed scientific views on what the accentuation, as it relates to the nature of how evident. Revealed factors of accentuations, the most common are the conditions of education; interference in the activities; Cognitive crisis; dysharmoniyist self-image; aborted incentive areas hereditary characteristics.

In a difficult adolescence, when combined with certain social conditions (family, school, reference group) there are prerequisites for the emergence of accentuation. At congenial moments of crisis, individual psychological - pedagogical support and application of psychotherapeutic methods accentuation may disappear, or at least flatten their manifestations in the behavior of adolescents.

Key words: character, temperament, accentuation, norm limit of normal, exclusion conditions.

УДК 159.922.8

**ОСОБЛИВОСТІ ОПАНУВАЛЬНОЇ ПОВЕДІНКИ СТУДЕНТІВ РІЗНИХ
НАПРЯМІВ ПІДГОТОВКИ****СУВОРОВА Ю.С.**

Мукачівський державний університет

В статті розглянуто проблему опанувальної поведінки особистості, а саме студентів Мукачівського державного університету. Представлено зарубіжних та вітчизняних вчених, які займалися даною проблемою; стратегії та стилі опанувальної поведінки особистості, а також дано визначення поняттям: "копінг-поведінка", "копінг-стратегії". Визначено стратегії опанувальної поведінки, використовувані у важких життєвих ситуаціях. Висвітлено вплив особистісних властивостей особистості на вибір стратегії опанувальної поведінки. Представлені результати та висновки проведеного дослідження на різних напрямках підготовки.

Ключові слова: копінг, опанувальна поведінка, копінг-стратегії, копінг-стилі, особистісні властивості, важка життєва ситуація.

На сьогодні гостро постає питання про здатність людини опановувати нові ситуації. Кожна нова ситуація вимагає нових підходів її вирішення або трансформацію відомих. Вміння вирішувати складні ситуації свідчать про високий рівень розвитку особистості.

Проблема опанувальної поведінки є менш досліджуваним явищем, та попри це надзвичайно важливим, оскільки вміння опановувати нові, важкі, життєві ситуації вимагає від особистості високих волевових зусиль, високий рівень самоконтролю, рефлексії, гнучкість мислення та інших особистісних якостей.

Як відомо, основним механізмом, що запускає копінг-поведінка є ситуація, тому необхідно вивчати процеси подолання в різних ситуаціях, що дозволяє розкрити спеціальні копінг-стратегії, залежно від ситуаційного контексту.

Тим не менш, одна і та ж ситуація може мати різне значення для людей і мати різний вплив на них. Тому в сучасних копінг-дослідженнях важливо, з одного боку, вивчати копінг через специфіку змісту ситуації, а, з іншого боку, через вивчення особистості та її особливостей, які виступають опосередковуючою ланкою між ситуацією і поведінкою.

Об'єкти та методи дослідження

Над даною проблемою працювали багато дослідників як у вітчизняній, так і зарубіжній літературі, і розглядали її у різних підходах, а саме: суб'єктно-діяльнісний підхід (Рубінштейн С.Л., Абульханова К.О., Брушлинский А.В., Знаків В.В., Сергієнко О.О.), когнітивний транзактний підхід до опанування зі стресовою поведінкою (Лазарус Р., Фолкман С.); вітчизняний підхід до стресу (важких життєвих ситуацій) та